

ječa oblika hraniteljskega modela (Kamerman 1980, 27). Zato je vsem tem različicam kapitalističnega modela socialne države in spremljajoče politike posrednega ali delno neposrednega varstva otrok ter s tem povezane politike spola in delitve dela skupen visok delež žensk, zaposlenih le za polovični delovni čas (Gornick 2005, 107). Med zahodnoevropskimi državami se v tem pogledu na njihovo čelo uvrščata Nizozemska s kar 77 odstotki in Švica s 62 odstotki vseh zaposlenih žensk, ki delajo za polovični delovni čas, sledijo Nemčija in Avstrija s 47 odstotki vseh žensk, zaposlenih le za polovični delovni čas, nato Velika Britanija, Belgija, Norveška in Švedska s 40 in več odstotki, Danska, Luksemburg, Italija, Malta, Islandija in Francija z več kot 30 odstotki, Finska in Španija z 20 in več odstotki (Eurostat 2015).²⁵

ČETRTI TEMELJNI POGOJ DRUŽBENOEKONOMSKE EMANCIPACIJE: POLNA NADOMESTILA ZA PORODNIŠKI IN STARŠEVSKI DOPUST

Institucionalno utrjevanje odvisnega in drugotnega položaja žensk v družbi pa se je na Zahodu kazalo in se še vedno kaže tudi v načinu strukturiranja porodniških izplačil in možnostih koriščenja porodniškega dopusta. Če je za socializem veljalo, da je izhajal iz ekonomske samozadostnosti in polnega socialno-ekonomskega državljanstva žensk ne le kot delavk, ampak tudi kot mater, kar pomeni, da so uživale polno finančno zaščito tudi med porodniškim dopustom, je na Zahodu veljala obratna

²⁵ Za podatke, ki se nanašajo na druge države, gl. razpredelnico Eurostata o zaposlitvi za določen čas (<http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/>, zajema starostno skupino med 15. in 64. letom). Če te statistike prevedemo v še nazornejšo obliko, to pomeni, da v Švici, Avstriji in Nemčiji opravlja delo za polovični delovni čas vsaka druga ženska, v Belgiji, Veliki Britaniji in na Danskem ter Švedskem pa vsaka druga ali tretja.

politika. Porodniška nadomestila in nadomestila za vzgojo in varstvo otrok (v nadaljevanju starševska),²⁶ če so sploh obstajala, so bila pičlo odmerjena, minimalna ali v najboljšem primeru le delna. Ne morejo se primerjati s polnimi izplačili plače, ki so ženskam v jugoslovanskem socializmu zagotavljala ekonomsko neodvisnost in osebno suverenost v odnosu do drugih članov družine tudi ob morebitnem začasnem odhodu z dela zaradi rojstva ali posvojitve otroka. Višina izplačil kot tudi dolžina porodniškega dopusta je zato še ena od ključnih kombinacij, ki materam glede na strukturno določeni način njune realizacije zagotavlja ali pa odvzema polnopravno vključenost, socialno varnost in ekonomsko neodvisnost.

V okviru te politike je prav tako pomembna zaščita matere kot delavke, ki ji je v socializmu po rojstvu otroka pripadala pravica do vrnitve na isto delovno mesto. Medtem ko je to bilo zapisano v jugoslovansko ustavo že leta 1946 in dosledno uveljavljano, je bila ta pravica na Zahodu formalno zagotovljena šele štiri desetletja kasneje, leta 1996. In sicer na podlagi evropske direktive, ki pa posameznim državam še vedno pušča proste roke pri uresničevanju te politike (Eurostat 2009, 96). Tako vrsta zahodnoevropskih držav in držav OECD tega ne upošteva niti formalno oziroma zanje veljajo določila, na podlagi katerih je

²⁶ Pomenljiv je tudi konceptualni zasuk v dojemanju varstva otrok, ki ga v naš prostor vnaša zamenjava izraza »dopust za vzgojo in nego otroka« z izrazom »starševski dopust«. Prvi izraz je konceptualno drugačen in širši, saj vzgoje in nege otroka v iztočnici ne navezuje na starševstvo kot tudi ne na določen spol. Namesto tega poimenovanje nakazuje, da v to vlogo vstopi kdor koli, saj gre v prvi vrsti za zadovoljevanje osnovnih potreb otroka, ki so ločene od družbenoekonomsko nastavljenih vlog, pripisanih določenim odraslim. Starševski dopust pa prinaša ožjo konceptualizacijo, kot da bi bila ob ponovnem podružinjanju in pozasebljanju varstva otrok vzgoja in varstvo znova vse bolj le stvar ozko zamišljene družinske skupnosti oziroma staršev, s tem pa tudi odgovornost le ozke in ločene skupnosti, ki naj bi jo tvoril zgolj na starše zožen ozko zaprt krog odraslih.

pravica navidezno zagotovljena, v resnici pa je omejena ali izničena. Kot je razvidno iz podatkov Eurostata, Avstrija ščiti mater pred izgubo starega delovnega mesta le, če se vrne na delo po 24 mesecih starševskega dopusta, čeprav je ta uradno raztegljiv na 30 mesecev. To pomeni, da materina pravica do vrnitve na isto ali enako ustrezno delovno mesto v resnici ni zagotovljena ali pa ne za vse ženske (prav tam). In tudi če je formalno zagotovljena, je hkrati zaradi komajda obstoječe mreže varstva, ki zajema le štiri odstotke otrok, mlajših od treh let, za večino žensk v bistvu le papirnata pravica (Leitner 2003, 361). Podobno velja za Španijo, ki zagotavlja pravico matere do vrnitve na staro delovno mesto po preteku enega leta, čeprav starševski dopust, ki ga ni mogoče v celoti prenesti na očeta, traja do tri leta, hkrati pa po preteku dveh let tudi ne zagotavlja več izplačila socialnih prispevkov. Nekaterе države torej zagotavljajo pravico matere do vrnitve na isto delovno mesto, vendar istočasno skrbijo za interese kapitala tako, da med porodniškim dopustom ne zagotavljajo izplačila socialnih in pokojninskih prispevkov, kar je ob zelo nizkih porodniških izplačilih skorajda ekvivalentno odpustitvi. Tovrstnih izplačil med porodniškim dopustom, po poročanju Evropskega urada za statistiko, ne zagotavlja cela vrsta zahodnoevropskih držav. Denimo Irska materi daje pravico do vrnitve na staro delovno mesto po starševskem dopustu, vendar pa v tem obdobju ne zagotavlja niti izplačila nadomestila za plačilo niti ne pokojninskih in drugih prispevkov (Eurostat 2009, 96). Izplačilo slednjih prepušča diskreciji posameznega zaposlovalca, kar z drugimi besedami pomeni, da jim legalno dopušča neizplačilo prispevkov. Tako seveda kapitalistična država (ob tipičnem zagotavljanju le deklarativno formalnih, ne pa tudi sistemsko uveljavljenih pravic) ščiti interese kapitala.²⁷

²⁷ Avstralija denimo je v osemdesetih letih uvedla federalni zakon, po kate-

Podobno je veljalo tudi za druge kapitalistične države OECD (Gornick 2005). V osemdesetih letih, ko so bile te socialno-ekonomske pravice v socialistični Jugoslaviji samoumevne in realizirane v polni obliki, v ZDA ne samo, da ni bilo plačanega porodniškega, kaj šele starševskega dopusta, ampak tudi še vedno ni bilo zakonodaje, ki bi ženske na federalni ravni kot matere ščitila pred izgubo delovnega mesta v času nosečnosti in po njej. Ta je bil sprejet šele leta 1993, vendar z vrsto omejitev. Materi namreč daje pravico do odhoda na neplačani porodniški dopust in vrnitve na isto delovno mesto samo, če ima podjetje zaposlenih petdeset ali več delavcev na matični lokaciji ali v radiju 150 kilometrov, kar iz te pravice samodejno izključuje kar štirideset odstotkov vseh zaposlenih žensk (Bolzendahl in Olafsdottir 2008). Prav tako se od matere zahteva, da mora za istega delodajalca

rem matere ni bilo mogoče odpustiti, dokler otrok ni dopolnil enega leta, vendar sta bila njihov porodniški in starševski dopust neplačana. Velika Britanija je nizko plačani porodniški dopust uvedla šele leta 1975 in vse do leta 1996, ko je mati šele pridobila pravico do vrnitve na isto delovno mesto, je bil ta zastavljen tako, da je spodbujal umik matere s trga delovne sile, saj je bil denimo starševski dopust, ki ostaja povsem neplačan, uveden šele leta 1999 (Finch 2003, 23). Danes je v Veliki Britaniji do sicer že tako nizkega izplačila porodniškega dopusta in do pravice, da se matere ob nastopu dopusta ne more odpustiti, upravičenih le 60 odstotkov redno zaposlenih žensk zaradi tako nastavljenih socialnih zavarovalnih shem (Gornick 2005, 99). Da bi lahko sploh uveljavljale pravico do že tako omejeno izplačanega porodniškega dopusta, so morale po zakonskih določilih pred porodom za delodajalca opraviti vsaj dve leti neprekinjenega dela s *polno vplačanimi socialnimi prispevki*. To pa je izključilo vsaj 40 odstotkov zaposlenih, večinoma tistih, ki so enkrat že rodile in so bile zaradi skoraj neobstoječe mreže javnega varstva predšolskih otrok, zlasti tistih starih manj kot tri leta, prisiljene delati za krajši, polovični delovni čas (Avdeyeva 2006, 44). Na take oblike dela za ženske kot matere se namreč ne vežejo polna, ampak delna, glede na delovne ure vplačana in zato prepolovljena vplačila socialnih prispevkov, kar jih praviloma izključuje iz sistema polnih socialnih pravic in v tem primeru tudi niso upravičene do izplačila porodniškega dopusta, kar je seveda bonus za delodajalce kot lastnike kapitala.

prej opraviti vsaj leto dni dela v obsegu najmanj 1250 ur, sicer prav tako ni upravičena do odhoda na dopust in vrnitve na isto delovno mesto, kar spet samodejno izključuje večino mater, ki delajo za polovični delovni čas. V veljavi pa je tudi tretji omejujoči pogoj, po katerem mati, ki sicer ustreza obema prejšnjima pogojema, do sicer neplačanega odhoda na porodniški dopust še vedno ni samodejno upravičena, če se v podjetju uvršča med deset odstotkov najbolje plačanih in če lastnik podjetja presodi, da bi njen odhod na porodniški dopust »ogrozil« delovanje podjetja. Tudi v tem primeru naj bi na neplačani porodniški dopust odšle na lastno odgovornost, saj je v moči zaposlovalca, da njihovo delovno mesto odstopi drugi osebi, mater pa ob vrnitvi odpusti ali pa ji v najboljšem primeru ponudi drugo, manj plačano in zahtevno delovno mesto (Washington State Department of Labor and Industries).²⁸

Medtem ko je za jugoslovanski socializem veljalo, da je bila pravica do plačanega porodniškega nadomestila zapisana v ustavi in da je pri tem šlo za polno izplačano nadomestilo v višini celotne materine plače brez zgornjih omejitev, tega ni mogoče zaslediti niti v eni vrsti kapitalistične socialne države na Zahodu. Tu se višina izplačil in trajanje odsotnosti z dela ob rojstvu otroka med seboj razlikujeta, saj se ujemata z modeli okrnjene ali delne socialne države, kot jih je od vsega začetka povojnega obdobja še dopuščal kapitalistični sistem. Na Zahodu je tako v liberalnem sistemu kapitalistične socialne države veljalo, da takšno izplačilo sploh ni bilo zagotovljena, še manj

²⁸ Izjema so le tri od 52 federativnih držav, ki so pred kratkim uzakonile pravico do plačanega porodniškega dopusta: Kalifornija in New Jersey zagotavljata mesec in pol porodniškega dopusta. Ta je v Kaliforniji izplačan v višini le 55 odstotkov materine plače, v New Jerseyju pa v višini dveh tretjin. Država Rhode Island le mesec dni trajajoči porodniški dopust krije v višini 60 odstotkov materine plače (Gilpin 2015).

pa statutarno priznana pravica vse do konca sedemdesetih let. Takrat je bil materam ob rojstvu otroka šele formalno omogočen *neplačani* začasni odhod z delovnega mesta. V liberalnem sistemu kapitalistične socialne države (ZDA, Kanada, Nova Zelandija, Avstralija, Velika Britanija, Irska) se tako vse do konca devetdesetih let prejšnjega stoletja ni izplačevalo porodniškega dopusta, še manj pa dopusta za vzgojo in varstvo otroka (v nadaljevanju starševskega), kar je bistveno prispevalo tudi k izstopu mater s trga delovne sile. Po novem se v teh državah v določeni, a še vedno podminimalni meri izplačuje le kratkotrajni porodniški dopust, starševski pa še vedno ostaja v celoti neplačan.²⁹ Tudi to je treba razumeti v kontekstu skoraj neobstoječe mreže javnega varstva.

Če si torej to politiko поблиže ogledamo na konkretnih primerih, izstopa dejstvo, da je Kanada plačani porodniški dopust vpeljala šele leta 1971, Velika Britanija leta 1975 in Irska 1998. Kanada je nato leta 1990 edina vpeljala še plačani starševski dopust, ki pa ženskam ni pripadal samodejno. Pravica do izplačila je bila namreč omejena, saj je bila vezana na dohodkovni cenzus, ki ga ta država v primeru starševskega dopusta kot edina od zahodnoevropskih držav odmerja glede na skupni dohodek partnerjev v

²⁹ Zunaj anglofonske skupine liberalnih kapitalističnih držav je to veljalo za Švico, ki je (štirinajsttedenski) plačani porodniški dopust uvedla šele leta 2005. Pred tem je pravica do plačanega porodniškega dopusta obstajala le v Bernu, kjer je nadomestilo še vedno enako kot polna materina plača. To pa ne velja za preostale dele Švice, saj po uvedbi plačanega porodniškega dopusta za celotno državo ta znaša le 80 odstotkov materine plače z zgoraj določeno mejo, ki ne sme presegati 6450 švicarskih frankov na mesec. Matere lahko podaljšajo porodniški dopust in koristijo vsega skupaj 16 tednov, vendar zadnja dva tedna nista plačana (Ray 2008, 28). Švica starševskega dopusta ne pozna, kar pomeni, da mati lahko uveljavlja največ štirimesečno odsotnost z dela. To pa med drugim tudi pojasni, zakaj je v Švici po podatkih Eurostata kar 60 odstotkov vseh žensk zaposlenih le za polovični delovni čas.

družini (Pollack 2009).³⁰ Mati je torej do plačanega starševskega dopusta (35 tednov) upravičena le, če je skupni kumulativni dohodek obeh partnerjev v družini izrazito nizek, izplačan pa je v enaki višini kot porodniški, le 55 odstotkov plače z zgoraj določeno mejo (okoli 345 evrov na teden). Na Irskem je materam šele od leta 1998 zagotovljen plačani porodniški dopust, vendar je plačilo odmerjeno pavšalno v višini bornih 230 evrov na teden, in sicer le za prvi dve tretjini devetmesečnega dopusta, preostali štirje meseci porodniškega pa so, tako kot starševski dopust do otrokovega osmega leta, še vedno neplačani (Baird in O'Brien 2015, 203; Evropski parlament 2015, 90).³¹ V Veliki Britaniji je porodniški dopust sprva trajal deset mesecev, vendar je bila mati finančno preskrbljena le prvi mesec in pol, in sicer v višini 90 odstotkov njene plače, preostalih osem mesec in pol ni bilo plačanih (209). Najnovejša posodobljena različica v Veliki Britaniji obsega 52 tednov porodniškega dopusta, ki je kombinacija najprej delnega nadomestila plače, nato pavšalnega izplačila in neplačila: tako je plačanih le prvih šest tednov, in sicer v višini 90 odstotkov matrine plače, nadaljnjih 33 tednov zgolj pavšalno (le bornih 174 evrov tedensko), zadnjih 13 tednov pa ni plačanih (203 in 209; Evropski parlament 2015, 90). Tem trem liberalnim kapitalističnim državam sta se pri izplačilu porodniškega dopusta kot zadnji pridružili še Nova Zelandija leta 2002 in Avstralija

- ³⁰ Skupni družinski dohodek na leto ne sme presegati nekaj več kot 32.000 evrov, kar je za kanadske razmere izjemno malo (Baird in O'Brien 2015, 202).
- ³¹ Za kako podminimalno izplačilo gre v primerjavi z rednimi dohodki, se lahko prepričamo na podlagi podatkov Irskega statističnega urada: povprečna *tedenska* plača vseh zaposlenih na Irskem znaša 698 evrov, po posameznih gospodarskih vejah pa lahko presega 1000 evrov ali pa se spusti najnižje na 444 evrov (Ireland: Central Statistics Office). Porodniško nadomestilo je torej še enkrat nižje od najnižje povprečne plače, kar pomeni, da je po višini ustrezno socialni pomoči, ne pa nadomestilu plače. To je tudi bistvo pavšalno odmerjenih nadomestil.

kot zadnja šele leta 2011.³² Nova Zelandija ne izplačuje starševskega dopusta, le porodniškega, a še tega le v višini 58 odstotkov povprečne plače. Enako po novem velja za Avstralijo: od 52 tednov starševskega in porodniškega dopusta je plačanih le 18 tednov porodniškega dopusta, in sicer v višini minimalne plače, ki znaša le 52 odstotkov povprečne plače (Broomhill in Sharp 2012, 6).³³ Preostali tedni, to pa je večina, ko je mati odsotna z dela, niso plačani, kar utrjuje njeno ekonomsko odvisnost od partnerja. V liberalnih režimih je torej porodniški dopust, ki je znatno krajši v primerjavi s starševskim, po novem sicer plačan, a minimalno in simbolično v različno omejenih oblikah za celotno ali le delno obdobje njegovega trajanja in kot tak ne omogoča osnovnega preživetja matere že po prvih tednih otrokovega rojstva. Daljši starševski dopust pa še vedno ostaja neplačan, saj je znotraj tradicionalnega in le posodobljenega hraniteljskega modela predvideno, da bodo matere finančno oporo poiskale pri partnerjih ob morebitnem istočasnem delu za polovični delovni čas ali pa se odpovedale zaposlitvi zaradi neobstoječe mreže varstva.

Med državami liberalnega bloka in širše v svetovnem merilu ZDA ostajajo edina izjema, kjer poleg starševskega tudi porod-

- 32 Avstralija je leta 1973 uvedla možnost koriščenja plačanega porodniškega dopusta le za javne uslužbenke na zvezni ravni. Leta 1979 pa je uvedla možnost koriščenja neplačanega porodniškega dopusta (12 tednov) za vse ostale matere (Baird in O'Brien 2015, 201). To je seveda razredna segregacija, tipična za socialno državo Bismarckovega ali korporativno-konservativnega tipa. Nova Zelandija je tudi prva uvedla neplačani porodniški dopust leta 1980 (prav tam).
- 33 Vendar gre za cenzusno omejeno pravico, saj je mati do plačanega porodniškega dopusta upravičena pod pogojem, da je za delodajalca opravila vsaj 330 delovnih ur v zadnjih desetih mesecih (to pa izključuje večino zaposlenih za polovični delovni čas) in da je njen redni letni dohodek nižji od 2,7-kratnika povprečnega dohodka redno zaposlene ženske (Broomhill in Sharp 2012, 6).

niški dopust na statutarni ravni ostaja v celoti neplačan. Sistem kakršno koli minimalno ali delno izplačilo porodniškega dopusta prepušča diskreciji posameznih večjih korporativnih delodajalcev in njihovim interesom. To pa pomeni, da gre za razslojevalno segregacijsko politiko, saj podjetja takšne pakete socialnega zavarovanja, ki bi vsebovali tudi kritje porodniškega izplačila, selektivno zagotavljajo le določenim ženskam, praviloma tistim, ki so v najožjemu krogu visokopozicioniranih in že dobro plačanih zaposlenih, na račun vseh ostalih žensk. To večino, ki jo tvorijo nizko plačane delavke na polkvalificiranih ali razvrednotenih delovnih mestih, pa se obravnava kot zlahka nadomestljivo in pogrešljivo delovno silo, kar se kaže tudi v neizplačilu porodniškega in starševskega dopusta. Še več, umik prav te večine žensk v zasebno varstvo na domu je za povečane dobičke podjetja v kapitalističnem sistemu pravzaprav strukturna nuja. Le tako se lahko namreč oblikuje ceneni bazen polformalne in fleksibilizirane ter temu primerno še bolj podcenjene samozaposlene ali polovično zaposlene delovne sile. Ta selektivnost ali diskrecija zaposlovalca v liberalnem modelu kapitalistične države se zato kaže tudi v politiki gradnje korporativnih vrtcev, saj je s tem, kot izpostavlja Patricia Spakes, poskrbljeno le za otroke tistih mater, ki na sedežu podjetja sestavljajo ozko jedrno delovno skupino (1989, 617), medtem ko so ostale, vključno z zaposlenimi v istem podjetju kot »zunanje sodelavke«, prepuščene same sebi. Na ta način korporativnemu kapitalu ni treba odstopati večjega deleža prisvojene pogače za široko javno mrežo, v primerjavi s katero so sredstva, namenjena lastnim vrtcem, dobrodelni drobiž, na podlagi česar se pogloblja razredno razslojevanje tako mater kot otrok.

Predvsem pa v liberalnih sistemih velja, da je brez spremljajočega nadomestila tudi pravica do odhoda na brezplačni dopust papirnata in zato brezpredmetna za večino zaposlenih žensk,

katerih preživetje je odvisno od sprotno ustvarjenih bornih dohodkov in ki si torej ne morejo privoščiti niti neplačanega porodniškega dopusta. To na primer v ZDA zajema kar 64 odstotkov delavk, ki sicer ustrezajo vsem trem omejitvenim pogojem (Gilpin 2015). Rezultat te politike je, da neizplačanost ali le delna izplačanost porodniškega dopusta sili matere, da se vrnejo na delovno mesto pred iztekom porodniške ali starševskega dopusta, če so poskrbele za varstvo dojenčka po neformalni ali formalni poti, kar velja zlasti za premožnejše. Ostale, ki jih na delovno mesto ne veže dostojno plačan porodniški dopust, pa se mu ob pomanjkanju varstvene infrastrukture hitreje odpovedo. K temu bistveno prispeva dejstvo, da na primer v ZDA (kot tudi drugje) dobršen del mater nima zagotovljene pravice do vrnitve na isto delovno mesto po porodu, kar deluje tudi kot implicitno sporočilo, da so ženske ob nastopu materinstva le sekundarna delovna sila, katere primarno mesto je poslej v zasebnosti doma. Tako se v ZDA zaradi takšne politike na delovno mesto vrne kar četrtina žensk le deset dni zatem, ko so rodile (kar za matere pomeni dodaten stres, saj si še niso povsem opomogle od poroda), 46 odstotkov pa jih delovno mesto trajno zapusti (prav tam).

Podobne systemske učinke imajo tudi delna ali minimalna izplačila porodniškega dopusta in v kombinaciji z njimi tudi neizplačila ali le delna plačila starševskega dopusta v drugih vrstah kapitalističnih socialnih držav. V nasprotju z liberalnim je za korporativno-konservativni sistem značilno, da je sicer izplačeval in še izplačuje porodniški dopust, a z navzgor določenim limitom večkratnika plače (po novem gre v nekaterih državah za stodontna nadomestila, večinoma pa se še vedno gibljejo le na ravni določenega odstotka materine plače). Vendar je za ta sistem značilno, da praviloma ne izplačuje starševskega dopusta, kljub njegovi dolgotrajnosti. Tam, kjer je starševski dopust vseeno izplačan, gre za pavšalne zneske, po možnosti le za določeno

obdobje, in sicer v višini minimalne plače ali pa simboličnega prejemka, ki je nižji od minimalne socialne podpore, kar sovпада tudi z uvedbo individualnih izplačil materam za varstvo otrok na domu. Tudi te postavke je treba razumeti v kontekstu skorajda neobstoječe mreže javnega varstva za otroke, mlajše od treh let, in le delno obstoječe javne mreže za starejše predšolske otroke, a s poudarkom na obratovanju le za polovični delovni čas.

Šele na prehodu v 21. stoletje je le del zahodnih držav, ki pripadajo konservativno-korporativnemu modelu z Nemčijo, Avstrijo in Francijo na čelu, uvedel polno plačana porodniška nadomestila, a še vedno z zgoraj določenimi omejitvami. Dobršen del pa jih še vedno vztraja na segmentno kombiniranih in različno podplačanih porodniških nadomestilih (k slednjemu vzorcu po novem težijo tudi tiste liberalne države, ki so ukinile neizplačilo porodniških dopustov). Za vsa ta nadomestila pa je značilno, da se vežejo na izrazito kratek ali dolg starševski dopust, ki je prav tako le delno izplačan ali pa, še slabše, le pavšalno izplačan ali sploh neizplačan, saj se tudi v vseh treh podvrstah predvideva, da se bodo matere oprle na dohodke svojih partnerjev (ne glede na to, ali partnerji sploh obstajajo, in ne glede na dejansko višino njihovih dohodkov). Belgija in Malta sta tipični predstavnici finančno različno kombiniranih porodniških izplačil.³⁴ Denimo v Belgiji je prvi mesec porodniškega v zasebnem sektorju izplačan v višini 82 odstotkov matrine plače, preostalih enajst tednov pa 75 odstotkov, a z določeno zgornjo mejo, medtem ko je starševski dopust izplačan še nižje, in sicer pavšalno in traja

³⁴ V nadaljevanju so vsi podatki, če ni navedeno drugače, povzeti po najnovjši različici dokumenta, ki ga je leta 2015 v okviru Evropskega parlamenta pripravil Generalni direktorat za notranjo politiko (Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs; Women's Rights and Gender Equality) s podnaslovom: Materinstvo, očetovstvo in starševski dopust: podatki o trajanju in višini nadomestila v Evropski uniji.

štiri mesece, če mati ostane doma, ali pa osem mesecev, če se prezaposli za polovični delovni čas (Evropski parlament 2015, 89).³⁵ Tema dvema skupinama sledijo še zahodnoevropske kapitalistične države, ki za čas trajanja izplačujejo fiksen, a le določen odstotek tako porodniškega kot tudi starševskega nadomestila v višini materine plače. Denimo v Italiji znaša nadomestilo za pet mesecev porodniškega 80 odstotkov materine plače, za deset mesecev starševskega dopusta pa vse od leta 1973, ko je bil šele uveden institut plačanega starševskega dopusta, le še 30 odstotkov materine neto plače (IOI; Bussemaker in van Kersberger 1999, 30).³⁶ Podobno velja na Portugalskem, kjer je porodniški dopust izplačan v višini 88 odstotkov materine plače, starševski pa le še četrtno (IO3).³⁷

Le šest zahodnoevropskih držav članic Evropske unije in predstavnic korporativno-konservativnega modela po novem zagotavlja stodontno izplačilo porodniškega dopusta, vendar večinoma z zgornjo določeno mejo. To so Avstrija, Nemčija, Francija, Luksemburg, Španija, Grčija in Nizozemska. Vendar sta tudi višina tega izplačila in moč ekonomske neodvisnosti, ki naj bi ga ta prinašal, izničena, kajti dlje trajajoče starševsko

³⁵ Na Malti je prvih štirinajst tednov plačanih 100-odstotno, preostali štirje tedni porodniškega pa le pavšalno, nadaljnji štirje meseci starševskega niso plačani (EPRS 2014, I).

³⁶ Prvih 30 dni starševskega dopusta je v javnem sektorju izplačanih v 100-odstotni višini materine plače, potem velja ista postavka kot za zasebni sektor (Evropski parlament 2015, 101). V prejšnji dekadi je bilo v višini 30 odstotkov materinega dohodka plačanih le prvih šest mesecev starševskega dopusta, preostali pa ne (Leitner 2003, 361).

³⁷ Posledica je, da tam, kjer je »starševski dopust neplačan« ali pa le simbolično in podminimalno plačan, se za njegovo koriščenje odloči le manjši delež žensk. Tako je po podatkih ILO delež žensk, ki so leta 2005 na Portugalskem, v Španiji in Veliki Britaniji koristile starševski dopust, znašal le 11 odstotkov vseh upravičenih, od katerih jih je kar dve tretjini izkoristilo le teden dni starševskega dopusta (Addati idr. 2014, 67).

nadomestilo ostaja neizplačano ali pa je le simbolno plačano v višini pavšalnih odmer, kar utrjuje ekonomsko odvisnost mater. Gledano v celoti starševski dopust po porodniškem dopustu med vsemi zahodnoevropskimi državami ni plačan na Malti, Cipru, Nizozemskem, Irskem, v Švici, Španiji, Grčiji, Liechtensteinu in Veliki Britaniji. Za Španijo tako velja, da je 16 tednov porodniškega dopusta polno plačanega v višini materine plače, a z določeno zgornjo omejitvijo, medtem ko je tri leta trajajoči starševski dopust neplačan. V Grčiji je 17 tednov porodniškega dopusta izplačanega v celotni vrednosti materine plače brez omejitev, medtem ko je starševski dopust neplačan in znaša le štiri mesece v zasebnem sektorju, v javnem pa kar dve leti (Evropski parlament 2015, 100). Nemčija, Avstrija, Francija in Luksemburg, ki sicer po novem izplačujejo 100-odstotno nadomestilo za rodniški dopust, za starševskega namenjajo le pavšalno plačilo. Tako je rodniški dopust, ki traja 16 tednov, v Avstriji sicer plačan 100-odstotno v višini materine plače, a je starševski, ki prav zaradi močno okrnjene mreže javnega varstva otrok lahko traja tudi tri leta, plačan le 440 evrov na mesec ne glede na prejšnji dohodek matere.³⁸ Ker je to pod pragom preživetja (Leitner in Wroblenski 2006, 309), statutarna določba »omogoča« delo za

³⁸ Avstrija je ob prenovi hraniteljskega modela, podobno kot Francija že v osemdesetih letih, uvedla večtirni sistem podaljšanega starševskega dopusta, ki je bil v preteklosti neplačan, a za katerega po novem odmerja pavšalno plačilo (Ray 2008, 4). Slednje je – tako kot v Franciji – v resnici dodatek materam za varstvo otrok na domu, do katerega so bile sprva upravičene tiste, katerih skupni družinski dohodek se je gibal na pragu revščine. Če mati ostane doma do otrokovega tretjega leta, prejme 440 evrov na mesec pavšalno odmerjene žepnine, za dve leti prejme 630 evrov na mesec in za leto in pol 806 evrov na mesec (Evropski parlament 2015, 98), kar je vsaj polovico manj, kot znaša povprečna plača zaposlenih žensk (Eurostat 2009, 94). Materam pa je bilo zakonsko »omogočeno«, da do otrokovega sedmega leta oziroma do vstopa v šolo delajo za polovični delovni čas (Ray 2008, 4).

polovični delovni čas, kar je ponovno povezano z dejstvom, da ima Avstrija podobno kot zahodni del Nemčije izrazito nizko število jasli in vrtcev. Tako je tudi v Nemčiji porodniški dopust, ki obsega 14 tednov, po novem od leta 2007 izplačan 100-odstotno v višini materine plače, vendar pa je izredno dolg starševski dopust, ki lahko traja tri leta, plačan le prvo leto v višini 67 odstotkov materine plače, a z navzgor določeno mejo do 1800 evrov na mesec (Evropski parlament 2015, 100; Lewis idr. 2008, 269). Za vsa preostala leta sledijo podminimalni dodatki za varstvo na domu ali pa delo za polovični delovni čas do osmega leta otrokove starosti (Clearinghouse 2004). Treba je upoštevati, da je Kohlova vlada ta institut pavšalnih in podminimalnih izplačil za varstvo otrok na domu vpeljala že leta 1986 prav ob uvedbi izrazito podaljšanega dvo- ali triletnega starševskega dopusta in dejstvu, da je bila pravica do institucionalnega varstva zagotovljena šele leta 1999, a le otrokom, starejšim od treh let, in še to v varstvenih ustanovah, ki praviloma obratujejo le štiri ure na dan (Hemerijck idr. 2013, 62).³⁹

³⁹ Če mati po enem letu starševskega dopusta ostane doma še dve leti, ji je dodeljenih 307 evrov žepnine na mesec, za skupno dve leti starševskega dopusta pa ji je za zadnje leto dodeljenih 460 evrov žepnine (Clearinghouse 2004). Da gre zgolj za posodobitev hraniteljskega modela, kaže tudi podatek iz zgodnjih osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko je v Zahodni Nemčiji porodniški in starševski dopust obsegal sedem mesecev in pol, plačan pa je bil pavšalno, in sicer približno v višini 70 odstotkov povprečne plače, kot so jo zaslužile ženske v Zahodni Nemčiji. Nadomestilo za le prvih štirinajst tednov pa je delodajalec še doplačal za tiste zaposlene, katerih plača je presegala 70 odstotkov povprečne plače. Prav tako je veljalo, da so bile matere do že tako bornega poplačila v zadnjih mesecih starševskega dopusta upravičene le selektivno, saj so morale prestati dohodkovni cenzus (Kammerman 1980, 25; Kamerman 1989, 586). Za primerjavo: v Vzhodni Nemčiji je bilo seveda nadomestilo 100 odstotkov materine plače za vseh 26 tednov porodniškega dopusta (prav tam). Pomenljivo je, kako je Zahodna Nemčija posodobila hraniteljski model, da bi še vedno čim več reproduktivnega dela obdržala v zasebni sferi in tako razbremenila kapital. Znatno podaljšani

Socialdemokratski model kapitalistične socialne države v nasprotju z drugima dvema zagotavlja pravico do plačila tako porodniškega kot starševskega dopusta, in sicer glede na dejanski dohodek matere, a nikoli v višini polnega nadomestila materine dejanske plače. Hkrati pa ob podaljšanem starševskem dopustu in skrčeni javni varstveni mreži promovira delo za polovični delovni čas. Če pod drobnogled postavimo še dve med seboj povsem nasprotni skandinavski državi, za kateri pa je značilno, da v nasprotju z drugimi kapitalističnimi državami z liberalnim ali korporativno-konservativnim modelom socialne države izplačujeta tako porodniški kot starševski dopusti v odstotkovnem, a nikoli polnem deležu materine plače, ugotovimo, da najnižje kotira Finska. Tu porodniški dopust traja 17 mesecev in pol, nadomestilo pa znaša 90 odstotkov materine plače prvih 56 dni z zgornjo omejitvijo, za drugo polovico porodniškega pa pade na 70 odstotkov z zgornjo omejitvijo. Samo nadomestilo za starševski dopust za prvih 30 od skupaj 158 delovnih dni pa znaša le 75 odstotkov, za vse preostale dni pa 70. Do otrokovega tretjega leta mati lahko prejme 250 ali 500 evrov varstvenega dodatka, možno pa je koristiti še eno dodatno, a neplačano leto starševskega dopusta (Leitner in Wroblewski 2006, 302; Evropski parlament 2015, 100). Na Švedskem nadomestilo za 12 tednov po-

starševski dopust je uvedla leta 1986, ki ga je razširila na tri leta, od katerih sta bili plačani le dve leti, pa še to pavšalno, in sicer najprej v višini 100 evrov, kasneje pa še vedno zgolj 300 evrov na mesec, ob predpostavki, da je mati najprej prestala dohodkovni cenzus, ki je bil odmerjen glede na skupne dohodke v družini (Pfau-Effinger in Smidt 2011, 224–225). V kombinaciji z davčnim sistemom, ki je zastavljen tako, da spodbuja hraniteljski model namesto zaposlovanja mater za polni delovni čas, in v kombinaciji s skoraj neobstoječo mrežo javnega varstva (zajema le pet odstotkov otrok do tretjega leta starosti in le devet odstotkov starejših predšolskih otrok v celodnevem varstvu), izrazito dolgi in podplačani dopusti delujejo kot strukturni mehanizem, s katerim se spodbuja izstop mater s trga delovne sile in otežuje njihov ponovni vstop (Henninger idr. 2008, 288).

rodniškega dopusta znaša 80 odstotkov materine mesečne plače, kar je le pet odstotkov več, kot znaša nadomestilo za starševski dopust do enega leta in enega meseca, nato pa za nadaljnjih 90 dni starševskega dopusta sledi le še pavšalno izplačilo v višini 6,50 evra na dan. Pred uvedbo dodatka za varstvo otroka na domu je temu sledilo še 18 mesecev neplačanega starševskega dopusta, kar je bilo možno izkoristiti, dokler otrok ni dopolnil osmega leta starosti. Zato ni čudno, da tudi Švedska ob nepolnih izplačilih porodniškega dopusta »podpira« delo žensk za polovični in dvotretjinski delovni čas in da kar 37 odstotkov žensk z otroki, starimi od tri do šest let, zaradi kompromisno zastavljene in torej okrnjene mreže javnega varstva dela za polovični delovni čas (Evertsson in Duvander 2011, 436; Deven in Moss 2002, 241 in 255).

Če strnemo, vse zahodnoevropske kapitalistične države glede na višino izplačil ponujajo različne vrste nepolno in po novem tudi polno izplačanih kratkotrajnih porodniških dopustov. V kombinaciji s tem pa še tri vrste starševskega dopusta, in sicer 1. neplačane kratke ali do treh let in dlje trajajoče dopuste, 2. pavšalno plačane, in sicer le v začetnem obdobju in nato povsem neplačane ali pa pavšalno plačane za celotno obdobje (npr. Avstrija, Luksemburg, Belgija) – pri tem je zadnja vrsta plačila za vse ženske univerzalna (npr. Avstrija) ali pa velja le za določene, selektivno in stigmatizacijsko odbrane skupine na podlagi dohodkovnega testa (npr. do leta 2007 Nemčija, danes v določenem segmentu še vedno Francija in Luksemburg), vendar niti v enem od teh primerov ne zadošča za minimalno preživetje –, ter 3. odstotkovno izplačane glede na osebni dohodek, a le v določeni meri in z zgornjo mejo, kar velja za skandinavske države, ki dajejo le delna izplačila starševskega dopusta glede na višino materine plače. Pri tem Švedska in Norveška kombinirata med odstotkovnim izplačilom za določeno obdobje in le pavšalnim

za preostalo obdobje z možnostjo nadaljnega podaljšanja starševskega dopusta za eno ali dve leti in pol, vendar brez nadomestila (Deven in Moss 2002, 255). Porodniški dopusti v kombinaciji s starševskimi materam na Zahodu ne omogočajo finančne varnosti, v najboljšem primeru, tj. skandinavskem modelu, jo le delno, nikoli pa ne polne, s tem pa tudi ne ekonomske neodvisnosti in osebne avtonomije, kot je veljalo denimo v jugoslovanskem socializmu.

Za razumevanje tega, kako različne vrste kapitalistične socialne države strukturno utrjujejo ekonomsko odvisnost žensk in ohranjajo posodobljen hraniteljski model v prid kapitala, je treba poleg višine nadomestil za porodniški in starševski dopust nujno upoštevati tudi trajanje dopustov, saj gre za med seboj zvezna in prelivna strukturna dejavnika. Neobstoječa ali nizka izplačila, ki v nobenem modelu kapitalistične socialne države ne dosega polne materine plače, pomenijo za kapital »prihranek« oziroma večji delež prisvojenega dohodka na račun prav tistih, ki so ta dohodek ustvarile. Ta »prihranek« za kapital – oziroma nadaljnje pozasebljanje sredstev na račun razlaščanja ostalih segmentov družbe in s tem povezanega prenašanja socialne in finančne odgovornosti za reprodukcijo bodoče delovne sile v zasebno domeno – se prevaja in vgrajuje tudi v vrste porodniškega in starševskega dopusta glede na njihovo trajanje. Izrazito kratki kot tudi izrazito dolgi podplačani ali neplačani dopusti imajo namreč neposredne in dolgotrajne negativne učinke na ekonomsko samostojnost in zaposlitvene možnosti mater. Zanje namreč velja, da delujejo kot vrsta mehanizma, s katerimi se spodbuja izstop ali pa le delna povratna pripustitev mater na trg delovne sile, da bi se tako čim več reproduktivnega dela in predvsem izdatkov, povezanih z varstvom in vzgojo otrok, zadržalo in zakoreninilo na domu, tj. v zasebni sferi v obliki nevidnega dela žensk. Pri tem obstaja med izrazito kratkimi

in izrazito dolgotrajnimi ter praviloma podplačanimi dopusti neposredna strukturna korelacija.

Podplačani in prekratki, le nekaj tednov ali mesecev trajajoči porodniški dopusti – med katere se uvrščajo tudi tiste sheme, kjer je starševski dopust v celoti neplačan – silijo matere, da se čim prej vrnejo na delovno mesto, še preden dojenček razvije osnovne funkcije, ali pa da se delovnemu mestu odpovedo in za otroka skrbijo same doma. V kombinaciji s komajda obstoječo ali popolnoma nerazvito mrežo javnih jasli in vrtcev je zato čim prejšnja vrnitev matere na delovno mesto mogoča le, če matere varstveno delo oddajo v zasebno plačano podizvajalstvo na domu ali profitno naravnemu komercialnemu trgu, namenjenemu le peščici žensk, ki za to lahko plačajo iz lastnega žepa. Po drugi strani je za vse ostale čim prejšnja vrnitev na delovno mesto mogoča le ob predpostavki, da matere redno obliko dela nadomestijo z zaposlitvijo za polovični delovni čas, da lahko še vedno v celoti poskrbijo za večino varstvenega in vzgojnega ter drugega reproduktivnega dela, ki ga ne morejo prenesti na neobstoječe ali pa sporadično obstoječe in predrage, tako zasebne kot javne ustanove (Boje in Almqvist 2005, 49). Vendar je tudi to mogoče le za določen segment žensk. Zato za kratkotrajne in podplačane vrste porodniških ob nerazviti varstveni mreži velja, da poleg dela za polovični delovni čas spodbujajo umik mater iz rednih delovnih razmerij v formalni ekonomiji in v dobršnem delu tudi njihov vzporedni sestop v neformalno ekonomijo, največkrat v obliki še bolj podplačanega dela na domu. Kratkotrajen in podplačan porodniški dopust v kombinaciji z neizplačanim starševskim dopustom, ki skupaj trajata manj kot devet mesecev, imata za ekonomsko samostojnost mater izrazito negativen učinek, saj ni verjetno, da bodo po preteku kratkotrajnega in podplačanega dopusta matere ob neobstoječi mreži varstva sploh lahko ostale v zaposlitvenem razmerju. Hkrati je

zelo verjetno, da tudi večina tistih, ki po rojstvu otroka ostanejo v delovnih razmerjih, obtiči v netipičnih oblikah zaposlitve tudi potem, ko je otrok že star tri ali več let (Keck in Saraceno 2013, 315).

Po drugi strani ima daljši, več let trajajoči in podplačani starševski dopust prav tako negativne posledice za ekonomsko samostojnost mater, saj jih sili v podaljšano odsotnost s formalnega trga dela, privaja jih na vlogo gospodinje in le občasne ali obrobne delavke v formalni ekonomiji s toliko nižjimi dohodki. Dolgotrajen starševski dopust, ki je hkrati podplačan, spodbuja izstop žensk s trga dela in onemogoča njihovo ponovno popolno vključitev, saj se zaradi dolgotrajne odsotnosti porazgubijo ali pa atrofirajo tudi veščine in sposobnosti ali pa strokovno znanje, ki ga je mati razvila pred nastopom porodniškega dopusta (Matysiak in Szalma 2014, 603). Tako velja, da ženska kljub delovnim letom in stopnji kvalifikacije, ki jo je dosegla pred nastopom predpisano dolgega dopusta, po morebitni vrnitvi začenja svojo poklicno pot povsem na novo, z najnižje stopničke, če jo delovno mesto sploh še čaka, kar pa ni verjetno. To pomeni, da ob takem modelu dolgotrajne in seveda podplačane odsotnosti zaposlovanje žensk na splošno postaja vse manj zaželeno, še zlasti na tistih delovnih mestih, ki zahtevajo kontinuiteto in visoko usposobljenost, kar povratno negativno deluje na načine gledanja in razumevanja vseh žensk kot delavk. Ker dolgotrajni porodniški dopusti ženske permanentno in dobesedno odstranijo s formalnega trga delovne sile, se nanje že vnaprej gleda kot na nevredne zaposlovanja in zato v veliki večini le kot obrobno delovno silo, katere primarna vloga ostaja reprodukcija v zasebni sferi. Z dolgim starševskim dopustom se ženske strukturno potiska kvečjemu na povsem obrobna in fleksibilizirana delovna mesta, saj se na trg delovne sile lahko v najboljšem primeru vključujejo kot delavke za polovični delovni čas ali pa kot občasno zaposlene

v sivi ekonomiji. Tako lastniki kapitala že vnaprej raje vlagajo v zaposlovanje in izobraževanje moških, kar se kaže tudi pri njihovem pogostejšem imenovanju na vodilna delovna mesta. Tu se kaže dvojna hipokrizija kapitalistične ureditve družbe. Ta po eni strani zahteva čim nižje izdatke za reprodukcijo lastne delovne sile in parazitira na tem, odgovornost pa v skladu s konstrukti femininosti v celoti prelaga na ramena žensk v individualnih gospodinjtstvih. Ženske umešča kot drugorazredno delovno silo, kot da ne bi šlo za strukturne dejavnike, ki jih proizvaja kapital, ampak zgolj za nekakšne domnevno od družbe povsem ločene »družinske obveznosti« naravno v domeni žensk, ki naj kapitala domnevno ne bi zadevale.

Kratkotrajni in dolgotrajni podplačani dopusti – prvi so tipični za liberalni model kapitalistične socialne države, drugi pa za korporativno-konservativnega, vključno z večino skandinavskih držav – imajo za ženske v končni fazi iste učinke. Gre samo za razliko v metodi. V prvem primeru kapital ob neobstojećem ali komajda zaznavnem sistemu javnega varstva od prisvojene skupne pogače namenja kvečjemu izrazito pičla sredstva za kratkotrajna porodniška nadomestila, v drugem pa namenja nekoliko več subvencij, a v znatno manjši meri za razpotegnjen, dolgotrajen starševski dopust, da bi se reproduktivno delo ob čim nižjih izdatkih in minimalno podprti javni mreži še vedno obdržalo v zasebnosti in na ramenih prostovoljnega dela žensk v zameno za žepnino. Ta je ekvivalentna socialni podpori ali pa nižja od nje. V vseh vrstah kapitalistične socialne države in spremljajočih družbenospolnih politik, ki tako neposredno krojijo in določajo »izgradnjo identitete, zanimanja in ciljev na strani žensk« (Sainsbury 1999, 270), gre za strukturno nastavljanje in posodabljanje institucionalnega hraniteljskega sistema. S tem pa gre za nastavljanje in utrjevanje (različnostopenjske) ekonomske odvisnosti in podrejenosti žensk, katerih nevidno reproduktivno

delo še vedno v celoti ali pa vsaj delno ostaja zaklenjeno v zasebni sferi in tako še naprej izdatno subvencionira lastnike kapitala.

V nasprotju z zahodnim kapitalističnim sistemom in z njim povezanim institucionalnim patriarhatom je za socializem, zlasti jugoslovanski, veljalo, da je sistemsko in dosledno uveljavil polno ekonomsko in socialno državljanstvo tako za moške kot za ženske. Prav glede na večplastno kombinacijo strukturno povezanih elementov, kot so bile zaposlitev za polni delovni čas z neokleščnim dohodkom in iz tega izhajajoče individualne pravice do polnega pokojninskega in zdravstvenega zavarovanja ter polno plačanega in nikakor ne dolgotrajnega porodniškega dopusta s pravico do vrnitve na isto delovno mesto, je bila ženskam kot polnopravnim delavkam in materam ob razvejanem sistemu institucionalnega in cenovno dostopnega javnega varstva zagotovljena temeljna družbenoekonomska emancipacija. Ta je neposredno vplivala tudi na spremembo njihovega položaja v družini in družbi nasploh, saj njihov status ni bil več drugoten in derivativno izpeljan glede na partnerjev status. Vse to pa ne bi bilo mogoče brez celostne spremembe ekonomsko-materialne baze in s tem povezanega procesa podružbljanja tako gospodinjskih kot varstvenih in skrbstvenih opravil v obliki delavskih kuhinj in šolskih menz, organizirane skrbi za starejše, invalidne in bolne ter ne nazadnje organiziranih in razvejanih oblik varstva najmlajšega dela populacije, kar je osnovni pogoj za vključitev žensk v redne in polne oblike dela kot tudi za predrugačenje miselnosti o naravi reproduktivnega dela. Vse te pridobitve, ki jih je socializem institucionaliziral kapilarno, so tako materam kot ženskam na splošno omogočale polno zaposlitev in vrsto obstoja, ki jim je prinesel osnovno finančno samozadostnost in osebno avtonomnost, s tem pa (večjo) neodvisnost od njihovih partnerjev oziroma drugih članov družine. Kajti ekonomska samostojnost in avtonomnost sta tudi osnovna pogoja za uveljav-

ljanje političnega državljanstva, saj šele finančna preskrbljenost omogoča nemoteno udejstvovanje v širši skupnosti. Danes so tudi zahodne sociologinje in feministične kritičarke vse bolj enotne v spoznanju, da sta osnova vsake emancipacijske politike polna ekonomska samostojnost in z delom povezana osebna samopotrditev žensk, kar jim ob ustrezni politiki socialne države in javne infrastrukture, kot jo je gojil socializem, podeljuje strukturno neodvisnost tudi znotraj družine in drugačno vlogo v družbi (Lister 1997, III; Kilkey in Bradshaw 1999, 150).

V nasprotju s tem je bila v kapitalističnih državah ob institucionalno podprti modernizaciji hraniteljskega modela, torej z vpeljavo tako imenovanega 1,5-hraniteljskega modela, identiteta ženske ponovno skrčena na raven družinskega člana, ki je neposredno še vedno povsem ali delno odvisen od moškega kot osrednjega finančnega in materialnega oskrbnika. Ker je na trgu dela postavljena za obrobno in pomožno, rezervno fleksibilizirano delovno silo drugotnega pomena, je njeno delo še bolj razveljavljeno in podplačano, iz njega potencialno izhajajoče socialne pravice pa delno ali povsem okrnjene in zato prek sistemov obdavčenja in socialnih transferjev še vedno derivativne glede na zaposlitveni status partnerja. Posodobljeni hraniteljski model, ki stavi na zaposlitev ženske za polovični delovni čas, ohranja *status quo* na dveh med seboj prepletenih in strukturno zlitih ravneh. Kot izpostavljata Ciccia in Bleijenbergh, ob taki vrsti zaposlitve večina reproduktivnega dela, povezanega ne le z varstvom otrok, ampak tudi z gospodinjskimi opravili, še naprej ostaja potisnjena v individualizirano zasebnost družine in ga ni treba podružbljati. Namesto tega ostaja še vedno v celoti na ramenih žensk, saj se jih kot polovično zaposlene tudi znotraj družine obravnava za tiste, katerih primarno mesto še vedno ostaja kuhinja in otroška soba, njihovo mezdno delo pa le sekundarnega pomena za njih same in zato kvečjemu tudi zgolj

dopolnilnega pomena za družinski proračun. Iz tega izhaja, da polovična zaposlitev za ženske prav tako ne prispeva k njihovi finančni neodvisnosti in osebni avtonomiji, s čimer vse se utrjuje njihova obrobna družbena pozicija in status fleksibilizirane in podcenjene delovne sile (Ciccia in Bleijenbergh 2014, 2 in 8).

Ker je v nasprotju s kapitalističnim sistemom socializem vzpostavil polno ekonomsko in socialno državljanstvo za ženske, s katerim so jim bile zagotovljene finančna neodvisnost, samozadostnost in osebna avtonomija, je to tudi pomenilo, da so lahko ženske neodvisno vodile lastne družinske skupnosti. Same so lahko dostojno preživele in hkrati podpirale svoje otroke, ne da bi se jim bilo treba po pomoč zatekati k drugim družinskim članom ali pa se znova poročiti, da bi si pridobile dostop do minimalnih finančnih sredstev, kot je veljalo za večino žensk (samohranilk) v različnih hraniteljskih modelih na kapitalističnem Zahodu. Istočasno je zaposlitev za polni in nedoločen čas z vsemi spremljajočimi individualno uveljavljenimi socialnimi pravicami predrugačila njen status v družini. Pomenila je strukturno enakovreden položaj ženske v odnosu do njenega partnerja, kar je povratno vplivalo tudi na drugačno izgradnjo in utrditev tako fizične avtonomije kot čustvene sheme, sestavna komponenta katere ni več brezkompromisno podrejanje ali ustrezljivo odstopanje prednosti potrebam drugih zaradi derivativno nastavljenih možnosti lastnega minimalnega preživetja. Kot izpostavlja Ruth Lister, ne gre spregledati posebno represivne narave osebnih odnosov, ki jo v kapitalističnem patriarhatu oziroma hraniteljskem modelu proizvajata ekonomska odvisnost ženske, pa naj si gre za njeno popolno ali delno ekonomsko odvisnost v obliki zaposlitve za polovični ali skrajšani delovni čas. V obeh primerih to za žensko pomeni omejeno možnost razpolaganja s finančnimi sredstvi in materialnimi dobrinami, kar omejuje njeno svobodo gibanja, samostojnega delovanja zunaj

družine kot tudi enakopravnega odločanja znotraj partnerske zveze. Ta izguba avtonomije žensko v hraniteljskih modelih, značilnih za kapitalistični patriarhat, neposredno postavlja tudi v čustveno in ne nazadnje fizično podrejeni položaj v odnosu do partnerja, kar se v specifičnih okoliščinah kaže tudi v pogosti korelaciji med »močjo partnerjeve denarnice in močjo njegove pesti« (Lister 1997, 112).

Tako primerjava med socializmom in takrat obstoječimi zahodnoevropskimi hraniteljskimi modeli in s tem institucionalnega patriarhata, ki ga kroji in zahteva kapitalistična ureditev družbe, razkriva, da sta dostopnost ekonomskih in socialnih resursov ter učinek, ki ga ti imajo na stopnjo ali obliko emancipacije žensk – tj. polna ali pa selektivno delna in kooptivna –, sistematično odvisna od »družbenopolitičnega konteksta«. Tega torej ni mogoče brisati, s tem pa razumevanje patriarhata le reduktivno in posplošeno zavajajoče zvajati zgolj na individualizirana trenja med domnevno večno nasprotno sopostavljenima skupinama moških in žensk, kot da bi obstajala od pradavnine in ne da bi zanje obstajali globlji in sistemski vzvodi. Osnovna primerjava med socialističnimi emancipacijskimi postavkami in zahodnoevropskimi hraniteljskimi modeli razkriva, da sta osnovni okvir in podstat vsakega družbenega konteksta političnoekonomski sistem. Socialistična ureditev, ki je izrecni poudarek namenjala sistemskemu uveljavljanju emancipacije žensk tako v formalnem kot družbenoekonomskem smislu ob podpornem in razvejanem sistemu socialnih servisov, ki ga kapitalistični Zahod ni poznal, je ženskam prinesla ekonomsko neodvisnost in samozadostnost, s tem pa tudi moč samoodločanja in širši razpon osebnostih potrditev, ki niso bile več ali pa nujno vezane na tradicionalno spolno določene vloge. Vse to pa je tudi osnovni pogoj za dosego osebne svobode, samouresničitve in samospoštovanja. Zato uničenje socializma in njegovih emancipacijskih pridobitev

ter anektacija h kapitalističnemu redu izkoriščanja človeka po človeku in vse bolj strukturnega izkoriščanja spola po spolu pomenita za ženske večplasten epistemološki šok, saj gre za njihovo ponovno zaklepanje v ekonomsko povsem ali delno odvisen in zato podrejen položaj, s čimer se trajno ruši njihova avtonomnost in možnost polnopravnega uveljavljanja socialnega in ekonomskega državljanstva.

A ko se danes v našem prostoru razpravlja o dediščini socializma, poudarek sploh ni namenjen emancipacijskim politikam in temeljnim, sistemsko razvitim in institucionalno uveljavljenim pridobitvam za ženske. To je še toliko bolj skrb vzbujajoče zaradi dejstva, da se z dokončnim ukoreninjenjem kapitalističnega družbenega reda pospešeno razgrajujejo še zadnji infrastrukturni ostanki prav teh emancipacijskih politik. Namesto tega je pogled preusmerjen in reduktivno pokrčen zgolj na govor o AFŽ, kot da Jugoslavija glede tako imenovanega ženskega vprašanja v vseh preostalih štiridesetih letih svojega obstoja ni premogla druge in trajne platforme kot tiste, ki je obstajala do ukinitve AFŽ leta 1953. To pa je tudi prevladujoča oblika govora o jugoslovanskem socializmu in položaju žensk med današnjimi mladimi levičarskimi in »antifa« gibanji. Vprašanje, ki se nujno zastavlja, je, zakaj je (vse bolj) tako in zakaj je to v prihodnosti lahko samouničevalno in pogubno za socialistično naravnano misel in delo na terenu, če ta iz svojega jedra izpušča sistemske emancipacijske rešitve, kot jih je štiri desetletja izgrajeval jugoslovanski socializem.